

Юридичні науки

Любарський Борис Геннадійович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗАПОВІТ ПОДРУЖЖЯ: ПЕРЕШКОДИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ

***Анотація.** Стаття розрахована на висвітлення прогалин застосування такого інституту, як «заповіт подружжя». В ній розкрито проблеми з якими зіштовхуються нотаріуси та судді. А саме: чи мають малолітні, недієдатні спадкоємці за законом право на обов'язкову частку в спадщині? Які умови для прийняття чинності заповіту? Чи можуть укласти спільний заповіт подружжя особи, які проживають в цивільному шлюбі? А також інші проблеми застосування спільного заповіту та можливості їх врегулювання.*

***Ключові слова:** заповіт подружжя, заповіт, подружжя, спадкоємці, спадщина, майно, шлюб, спільний, спільна сумісна власність.*

Постановка проблеми. Прийняттям у 2003 році Цивільного кодексу України зумовлено зміни щодо багатьох цивільно-правових інститутів, в тому числі – щодо спадкового права, яке спиралося на норми пострадянської системи. В Цивільному кодексі УРСР прямо не заперечувалося укладення заповіту подружжям, але такої норми даний документ не містив. За часів Союзу РСР застосовувався принцип «заборонено те, що прямо не передбачено в законі», тому такі заповіти не визнавалися законодавцем і практикою. З розвитком суспільства ці відносини потребували законодавчого врегулювання. Так в законодавстві України з'явилась така норма, як «заповіт подружжя» (ст.1243 Цивільного кодексу України, далі – ЦКУ). Її було запозичено зі стандартів інших

країни, зокрема з Німеччини. Але законодавство України повністю не врегулює відносини, що виникають від заповіту подружжя, і має певні прогалини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання спадщини на сьогоднішній день є досить актуальними, їх дослідженням займалася велика кількість науковців, зокрема: С.Я. Фурс, Ю.О. Заїка, З.В. Ромовська, І.В. Жилінкова, Є.О. Харитонов, О.П. Печений, Є.О. Рябоконт, М. Дякович, Л.К. Буркацький, О.В. Коротюк та інші.

Мета статті полягає у визначенні недоліків та колізій законодавства, які, в свою чергу, ускладнюють застосування спільного заповіту.

Виклад основного матеріалу. Поняття заповіт передбачене в ст. 1233 ЦКУ зазначає, що заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Стаття 1234 ЦКУ – Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Право на заповіт здійснюється особисто. Вчинення заповіту через представника не допускається [1]. Фізична особа-заповідач тільки особисто може скласти заповіт, в законодавстві не передбачено складання заповіту декількома особами. Чи може мати місце заповіт подружжя? Хоча в статті 1243 цього ж Кодексу зазначено «заповіт подружжя» в якому подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності. З виникнення цієї статті законодавець не врахував та не вніс змін до визначення поняття заповіт. Отже, спільний заповіт є заповітом особливого роду.

Своєрідною є правова природа заповіту подружжя. Не дивлячись на те, що у ньому наявні двоє суб'єктів, які його укладають, він не належить до договорів. Заповіт подружжя є різновидом одностороннього правочину, в якому одна сторона втілює в собі двох осіб (чоловіка та дружину). Подружжя в односторонньому правочині виступає як сторона, що

представлена двома особами. Для того, щоб спільний заповіт набрав чинності, потрібно виконати такі умови:

- Належний суб'єктний склад правочину;
- Належний об'єкт правочину;
- Наявність волевиявлення подружжя.

Суб'єктивним складом цього правочину являються лише ті особи, які перебувають у зареєстрованому шлюбі. Підтвердженням цього є оригінал свідоцтва про шлюб. Потрібно зауважити, що фактичні шлюбні відносини не породжують права на спільний заповіт, оскільки згідно зі ст. 21 Сімейного кодексу України шлюбом визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану [2]. Об'єктом спільного заповіту відповідно до ч. 1 ст. 1243 ЦК України – майно, яке належить до спільної сумісної власності, тобто майно, яке набуто під час шлюбу; створене спільною працею обох із подружжя; або майно, яке набуло статусу спільної сумісної власності за договором, сторонами якого є подружжя. Волевиявлення подружжя – це спільна воля дружини та чоловіка щодо розпорядження своєю власністю.

Частина 2 статті 1243 ЦКУ акцентує увагу на тому, що у разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до іншого з подружжя, який його пережив [1]. Це свідчить, про те, що спадщина не відкривається і все майно переходить до другого із подружжя, який його пережив. Однак, на якій правовій підставі здійснюється такий перехід не зазначено. Очевидно, що складаючи спільний заповіт подружжя допускали перехід майна від одного з подружжя до іншого у випадку смерті першого з них. Допускаємо, що спільний заповіт подружжя містить елементи договору між ними. Тому спадкоємці першого з подружжя не набувають право на спадщину після його смерті. Отже, наслідком складання спільного заповіту

подружжя є виникнення певної сукупності правовідносин, саме зобов'язальних.

У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті. В цій частині норми не вказано, чи відкривається спадщина, чи здійснюється спадкування, чи все майно переходить до особи, яка вказана в заповіті? А що робити із спадкоємцями, які мають обов'язкову частку в спадщині? Чи поширюється ця норма на заповіт подружжя? Стаття 1241 ЦКУ вказує, що малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка)[1]. Отже має місце колізія спадкових прав спадкоємців за спільним заповітом і обов'язкових спадкоємців, вказаних у ст. 1241 ЦКУ.

Очевидно, є підстави вважати, що необхідні спадкоємці того з подружжя, хто помер першим, повністю не позбавляються права на обов'язкову частку у спадщині, а можуть отримати обов'язкову частку у спадщині тільки після смерті другого з подружжя.

За ст. 1234 ЦКУ право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. У цьому плані постає питання щодо підстав та наслідків недійсності такого заповіту. У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. за № 7 (пункт 18) зазначено, що розірвання шлюбу припиняє статус подружжя, а недійсність шлюбу (визнання шлюбу недійсним) анулює статус подружжя, у зв'язку з цим розірвання шлюбу чи визнання шлюбу недійсним після складення заповіту подружжя (ст. 1243 ЦКУ) позбавляє цей заповіт юридичного значення без пред'явлення відповідного позову. У цьому разі спадкування відбувається на загальних підставах[3]. Але так як заповіт подружжя відноситься до певного виду

одностороннього правочину, а недійсність правочину визначається тільки з підстав, визначених законом та наявних у момент його укладання, говорити про наявність таких підстав є певним перебільшенням. Така ситуація за своїми правовими наслідками не може бути охоплена конструкцією недійсності. Потрібно розробити іншу модель, що визначатиме правові наслідки у випадку зміни (відпадиння) обставин, що слугували підставою для укладання спільного заповіту подружжя.

Частина 4 статті 1243 ЦК України свідчить, що у разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя[1]. Заборона відчуження майна – це перешкодження вільному розпорядженню майном. За такої умови відсутнє право розпоряджатися певним об’єктом. Ця норма призводить до низки конфліктів та складнощів щодо оформлення прав на майно. Спільне майно є одночасно майном обох із подружжя. Чому після смерті одного, інший не може розпоряджатися своєю же власністю, яке належить йому по праву праву?

Існують інші недоліки та труднощі у конструкції заповіту подружжя. Наприклад, що робити, якщо і обидва подружжя, і спадкоємець, передбачений в заповіті померли, або спадкоємець відмовляється від заповіту. За яким принципом та яким чином буде здійснено розподіл майна? Буде визначений інший спадкоємець за законом чи іншим чином? Тому потрібно і надалі розвивати цей Інститут, приділяти увагу регулюванню питання щодо процедури складення заповіту та внесення до нього приміток, обмежень.

Висновок. На даний момент, такий вид заповіту як «спільний заповіт подружжя» повністю не врегульовано, є деякі недоліки в законодавстві та практиці його застосування. В результаті цього нотаріуси та суди вагаються щодо тієї чи іншої ситуації. На практиці ці заповіти не набрали великого попиту у подружжя. Хоча, з іншого боку, такі новації

розширюють спадкову правоздатність громадян, надають різноманітних варіацій щодо заповідання свого майна, створюють нові форми спадкового планування.

Тому, на нашу думку, потрібно і надалі більш детально вивчати цей інститут, вносити певні зміни до законодавства такі, як:

- заповіт, складений спільно подружжям, має бути підписаний особисто кожним із подружжя;
- надати можливість подружжю включати в заповіт різного роду застереження, наприклад, певні обмеження чи примітки;
- необхідно додати: «коли шлюб визнається недійсним або припиняється до смерті одного з подружжя, заповіт вважати недійсним в цілому» [3].

Також необхідно:

1. Визначити питання щодо спадкоємців, які мають обов'язкову частку у спадщині, інших спадкоємців одного із подружжя.
2. Визначити статус цивільного шлюбу та чи є можливість застосування заповіту подружжя.

І, можливо, після цього спільний заповіт подружжя набуде популярності, адже дивлячись на статистику більшість подружніх пар посвідчують заповіти від свого імені окремо, після чого можливі суперечності між заповітами.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Сімейний кодекс України 10 січня 2002 року № 2947-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

3. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>.
4. Курило Т.В. Заповіт подружжя правова природа та особливості застосування / Т.В. Курило; Науковий вісник Ужгородського національного університету.
5. Маслов А.М. Проблемні питання реалізації заповіту подружжя в спадковому праві / А.М. Маслов.